

Думки з приводу Винниченкової політичної долі (до 130-річчя від дня народження)

Валерій Солдатенко
доктор істор. наук,
професор,
член-кореспондент
НАН України,
завідувач відділу соціально-
політичної історії
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім.І.Ф.Кураса НАН України,
м. Київ

Упродовж життя людина змінюється. Зміцнюється переконання у абсолютній перевазі одних цінностей, тоді як інші втрачають вагу і привабливості. Однак трапляються й натури, які залишаються непохитними у разі обраних моральних орієнтирах, несуть у своїй душі священну вірність, відданість обраній ще в юності ідеї аж до схилу віку. Гадається, що саме до таких особистостей з повним правом можна віднести *Володимира Винниченка* — талановитого українського письменника, драматурга, художника, непересічного політика й оригінального мислителя.

Ще на зорі юності він сформулював для себе категоричний імператив "Чесність із собою" і з високою гідністю проніс його через все своє непросте життя, намагався звиряти з ним кожен вчинок, кожен крок своєї долі. Рідко хто здатен так немилосердно, нещадно буквально щоденно судити себе самого. Мало хто може говорити, що він здійснював (хай не у прямому розумінні) "сходження на Голгофу", а В. Винниченко вважав, що йому цей неймовірно болісний путь довелося долати принаймні тричі...

Нашадок кріпаків, з бідної селянської родини, він зазнав прикрощів і поневірянь з дитячих літ, однак не зачерствів серцем, не закипів ненавистю до всього світу, а обрав за мету віддати себе, свої обдарування на переустрій суспільства, яке, на його погляд, можна було зробити досконалішим, справедливішим, людянішим. А прагнути до такої світлої мети без абсолютної ширості, без правди було неможливо. І те, що було інтуїтивно вгадано на по-

чатках життя, потім лише дедалі стверджувалось, ставало такою ж природною потребою, як повітря для кожної живої істоти.

Те, що В. Винниченко думав і писав про себе, як оцінював вчинки і поведінку — для одних і сьогодні — гідна подиву, високої поваги чесна позиція, для інших — невичерпне джерело критичних стріл проти нього ж: адже сам не жалкував похмурих фарб і мінорних тонів, копирсаючись у власному характері та всьому, що вдіяв. Однак Винниченків імператив дуже важливо застосовувати не упереджено, не односторонньо, а комплексно, тоді й відтворюваний досвід Великого Українця матиме об'єктивні обриси.

Володимир Кирилович дуже рано зажив надзвичайної популярності, по праву міг іменуватися володарем дум свого покоління, був винесений на самий гребінь радикальних політичних процесів, справляв визначальний вплив на долю всієї нації. Однак зоряні злети змінювалися періодами тяжких поразок, принизливих поневірянь, болісних розчарувань, брутальної ганьби, незносної ізоляції й забуття. А за корисливо-кон'юнктурним використанням імені й спадку починалася нестримна критика світоглядних позицій і вчинків.

Одна з крайніх точок зору сучасної історіографії: В. Винниченко-політик — то алогізм, неприродність, справжня біда для нації. Якщо видатний вчений *М. Грушевський* і той, буцімто, взявся не за свою справу, коли став на чолі процесу відродження української державності й втратив сприятливий історичний шанс, то що вже говорити

про В. Винниченка — романтика, емоційно вразливу, експансивну, а тому й не надто послідовну, непрогнозовану особистість?! Краше б писав художні твори, що так блискуче вдавалося — всім би, та й йому самому було б краше. А найбільше виграло б мистецтво, література. Є й ті, хто ладен примирливо-поблажливо оцінювати світоглядні орієнтації і громадсько-політичні зусилля В. Винниченка як прикрі помилки, які сьогодні можна зрозуміти й вибачити: з ким, мовляв, не буває, а тут — мрійник, ідеаліст, утопіст, одним словом — людина "не від світу цього..."

Нешироким залишається коло тих, хто вважає В. Винниченка одним із найвизначніших громадсько-політичних діячів ХХ століття, історичною особистістю, якій нинішнє покоління має незмінно складати високу шану за неоціненний персональний внесок у істотне наближення до реалізації української ідеї, у національний і соціальний прогрес Вітчизни.

На перший погляд, мало не у всіх суспільно-значущих починаннях В. Винниченко зазнав невдач, не зміг довести до логічного завершення і втілення в життя бодай якогось масштабного задуму.

Так і не досягнувши програмної мети, зійшла з політичної арени Українська соціал-демократична робітничка партія, біля витоків якої стояв, а потім тривалий час був лідером Винниченко. Не змогла завоювати високого авторитету, відійшла у небуття і створена ним Закордонна організація Української Комуністичної партії. Гірким виявився фінал Центральної Ради, одним із керівників якої упродовж більшої частини терміну існування був В. Винниченко. У критичний для Української революції і Української Народної Республіки момент — у січні 1918 р. — він залишив головування в Генеральному Секретаріаті — першому національному уряді ХХ століття.

Малорезультативними, а то й значною мірою невдалими виявилися переговори з Тимчасовим урядом, коли делегації до Петрограда очолював В. Винниченко. Поразкою завершився конфлікт з РНК РСФРР, однією з ключових дійових осіб якого був він таки. Довелося відмовитися від автономістсько-федералістського курсу, одним із ідеологів і найпослідовніших провідників якого був усе той самий В. Винниченко. Не судилося йому довго очолювати Директорію УНР, а замість планів створення Української Республіки Трудового Народу на основі трудових рад запанував режим отаманщини, що дестабілізував державність ізсередини і не зміг протистояти натиску радянської влади.

Не збулися плани союзу УНР з радянською Росією проти імпералістичного світу, не вдалося домовитися про умови співпраці з партійно-радянським керівництвом УСРР у 1920 р. Без наслідків залишилися багаторазові прохання у наступні роки про повернення на Батьківщину.

Як романтичні, утопічні фантазування нерідко сприймаються й оцінюються Винниченкові концепції колекторатії та ідеї конкордизму.

За бажання можна розкласти вищепераховане на дрібніші моменти і на конкретнішому рівні доводити тезу про переважно негативну оцінку громадсько-політичної діяльності В. Винниченка, про теоретичну неспроможність його філософських засад і суспільних орієнтирів.

Багато з чим у наведених констатаціях, безперечно, варто погодитися. Вони безспірні. Однак навряд чи виправдано обмежуватися сказаним, тим паче видавати їх за істину в останній інстанції. Заглиблення в проблему вимагає з'ясування значної низки питань, відповіді на які здатні істотно доповнити, здавалось би, очевидні висновки, скоригувати достатньо поширені уявлення, почасти й спростувати їх.

Якщо поставити питання огрублено-кардинально — що особливо "не подобається" критикам у діяльності В. Винниченка, засуджується ними, виявиться, що це кілька наріжних моментів, висхідних позицій.

Це народоправні, соціалістичні уподобання Винниченка і його світоглядна еволюція у напрямі комуністичних ідей, платформи радянської влади.

Це тяжіння до радикальних, революційних методів розв'язання нагальних суспільних суперечностей, неувага до реформістських, еволюцій-

них можливостей суспільного поступу, посилений акцент на соціальних аспектах життя і розвитку нації.

Це федералістські погляди і практика, зокрема, неодноразові спроби знайти компроміс із радянською Росією.

Однак у всіх названих позиціях прозоро проглядає абстрактна загальність, нехтування одним із основоположних дослідницьких принципів — історизму і настільки ж очевидна данина новочасній кон'юктурі, що, зрештою, є зрадою другого основоположного дослідницького принципу — наукової об'єктивності.

За останні півтора десятиліття у вітчизняній історіографії було докладено немало зусиль для дискредитації як феномена революції, навіть відповідного поняття, так і звання революціонера. Однак на початку ХХ століття найменням "революціонер" по праву пишалися. Його одержували й гідно носили найпердовіші, найпрогресивніші індивідууми, особистості, які керувалися найвищими, найгуманнішими ідеалами й прагнули змінити суспільство кричущою відсталості й несправедливості. І В. Винниченко, наділений багатьма талантами, а серед них — надзвичайною чутливістю до чужого болю, здатністю співпереживати, бажанням віддати себе справі соціального і національного визволення, просто не міг бути поза колом революціонерів за характером, змістом, стилем думання і поведінки.

Доля В. Винниченка — це блискучий доказ достатньо масштабної і виразної тенденції — справжні інтелектуали, особистості з найкращими людськими якостями, з високою мораллю у своїй переважній більшості пов'язували своє життя з революційним рухом, принаймні сприяли або співчували йому. Оскільки найпритягальнішою і найпопулярнішою тоді була соціалістична ідея, саме вона й стала осердям тогочасних визвольних процесів.

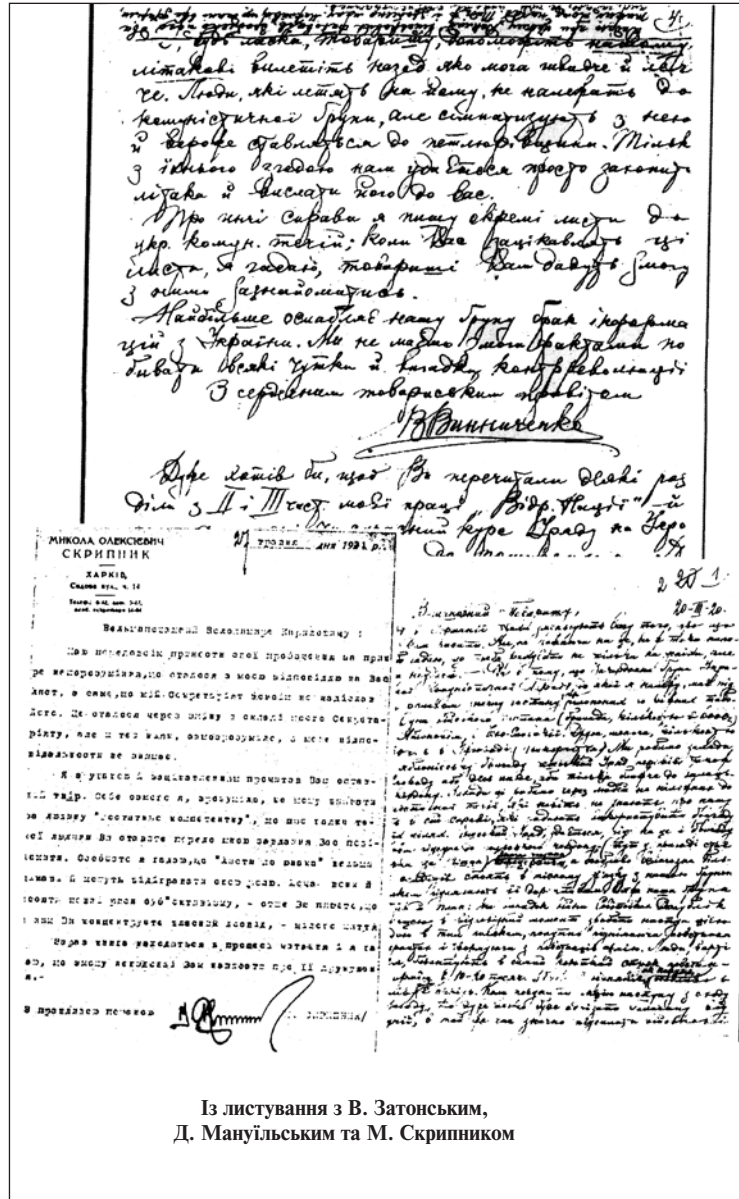
Таким чином, з молодих літ суб'єктивні орієнтації і поривання В. Винниченка виявилися надзвичайно суголосними з генеральним, домінантним напрямом тогочасних прогресивних суспільних процесів. Більше того, могутньо ввірвавшись в українську літературу, юнак дуже швидко зайняв керівні позиції і в українській соціал-демократії. Всією своєю невтомною діяльністю він наближав рік 1917, відродження нації, відновлення державності. Один із найяскравіших ідеологів соціального і національного визволення, він дуже ефективно сприяв гуртуванню українства на платформі національно-демократичної революції. Маючи незаперечний моральний авторитет, В. Винниченко був обраний заступником Голови Центральної Ради М. Грушевського, очолив перший національний уряд — Генеральний Секретаріат. Він був не просто причетним до висхідних, визначальних, справді доленосних і, розуміється, найважчих, найвідповідальніших кроків великого європейського народу назустріч торжеству історичної справедливості. Саме рукою В. Винниченка було розставлено найрельєфніші віхи прогресивного поступу українства. Мова про перші три Універсали Центральної Ради. Зокрема, третім було зафіксовано реалізацію віковичного прагнення багатьох поколінь українців до власного державного буття. Подібні документи, такі акції — це предмет законної гордості кожної нації, кожного народу. А ім'я діяча, з яким вони пов'язані, навічно стає національним символом, а то й перетворюється на священне.

Якщо неупереджено оцінювати модель національно-державного устрою, теоретично відстоювану В. Винниченком, і зусилля, здійснені в напрямі її запровадження в життя, гадається, можна достатньо переконливо стверджувати: в цілому то був реалістичний, конструктивний, результативний і прогресивний шлях. Демократична ("народопривча") республіка (а саме такою за задумом і сутністю й була УНР) і донині залишається ідеалом, оптимальним варіантом ладу, до якого прагне, який сповідують і відстоюють усі передові соціуми, разом із ним — український народ.

Інша справа, що не лише з вини В. Винниченка (хоча вона очевидна, а відповідальність як глави уряду — першочергова й найвища) накреслені плани державотворення не стали втіленням у суспільну практику.

Незаперечно, що народопривчальний лад, моделі демократичної республіки, республіки трудового народу непорівнювані ні з історичним анахронізмом авторитарно-монархічного гетьманату — малоросійської України, ні з аморфно-деструктивною корпоративно-клановою отаманщиною С. Петлюри. І як революціонер, політик та державотворець В. Винниченко виявляв у цьому разі принципову послідовність, наполегливість, несхибну твердість. Не відступаючи від принципу історизму, доведеться визнати, що окрім усього іншого, В. Винниченко був значно прагматичнішим і реалістичнішим політиком, аніж його подають (дехто взагалі заперечує наявність у нього таких рис).

Як відомо, ефективна політика є мистецтвом можливого. Двічі (з весни 1917 р. і майже до його кінця, і з осені 1918 р. та на початку 1919 р.) політичні платформи, основним глашатаєм яких виступав В. Винниченко, зна-

ходили наймогутніший відгук у нації, згуртовували політично активну її частину, піднімали на масові історичні дії, які мали матеріалізований ефект.

Нічого подібного не спостерігалось у будь-яку іншу добу Української революції. Тут варто додати, що таланти Винниченка, здатність поєднувати холодний науковий розрахунок з тонким, оперативним реагуванням на зміни політичної ситуації, метаморфози кон'юнктури достатньо наочно виявлялися і в межах обох згаданих періодів. На початках Української революції автономістсько-федералістський курс М. Грушевського і В. Винниченка набув практично абсолютної підтримки українства не в останню чергу тому, що загалом історично справедливий й абстрактно привабливий гасла самостійності М. Міхновського (про них добре знав В. Винниченко) практично не поділялися масовою свідомістю. Звісно, позначилася й пропаганда планів федеративного переустрою республіки Росія з широкою національно-територіальною автономією таких регіонів як Україна, що її посилено вів той же В. Винниченко. Однак нав'язати масам те, чого вони не бажають, до чого не дозріли, неможливо. Тож, продовжуючи мову про політику як мистецтво можливого, слід визнати реалістичність тогочасної позиції В. Винниченка. І в цьому дедалі більше переконує те, що в умовах конфлікту Центральної Ради з РНК, коли по планах федералізації Росії було завдано

нищівного удару, *Винниченко* першим із масштабних діячів, які до того дотримувались автономістсько-федералістських орієнтацій, закликав до нової національної стратегії — самостійності, гасла, реалізованого в ІV Універсалі Центральної Ради. З цієї позиції *В. Винниченко* уже не сходить ніколи, висував наріжною вимогою і в умовах пошуку шляхів замирення з Радянською Росією на початку 1919 р., і в процесі переговорів з партійно-радянським керівництвом РСФРР і УСРР в 1920 р., і в передсмертному "Заповіті борцям за визволення". З такою ж послідовністю він відстоював ідеї рівноправного союзу суверенних радянських республік, щиро вірив у історичні переваги саме такого варіанту їх співжиття, співіснування.

Знову ж таки, не полишаючи ґрунту реалізму, слід погодитися, що за життя *В. Винниченка* історичною детермінантою, якій не було надійної альтернативи, був варіант радянської федерації. А тому небезпідставними, принаймні зрозумілими були плани *В. Винниченка* щодо забезпечення максимальних можливостей для національної самореалізації українства у тісному поєднанні з прогресивними соціальними перетвореннями в союзній державі.

— достатньо чисельних і авторитетних течій і груп — "боротьбистів" і "незалежників", їх тяжіння до комуністичної, радянської платформи, оформлення Української Комуністичної партії (боротьбистів) і Української Комуністичної партії, тенденції до зближення і злиття з КП(б)У. Навряд чи в означених процесах варто вбачати лише невиправданий суб'єктивізм і кон'юнктурну поведінку апріорних ворогів рідної нації.

Принагідно варто висловити припущення, що прийняття умов співпраці, висунутих у 1920 р. *Винниченком*, відкрило б досить конструктивну перспективу для реалізації українського національного інтересу, "українізації України", вкорінення демократичних засад державного будівництва й формування застережних чинників щодо негараздів, які спіткали Україну в майбутньому. Іншими словами, історія нашої Вітчизни могла б піти не таким болісним маршрутом, якби були сприйняті пропозиції *В. Винниченка*.

Мабуть, до певної міри останнє розуміли, чи принаймні інтуїтивно уловлювали тогочасні лідери УСРР — *Х. Раковський* і *Д. Мануйльський*, які, всупереч неприступній позиції Політбюро ЦК РКП(б), намагалися знайти варіант використання талантів *В. Вин-*

настрої керівництва КП(б)У й УСРР, зокрема на *М.Скрипника*, який в 1920 р. написав відому працю "Україна і Донбас" — по суті, розгорнуту програму українізації, що значно випередило прийняті РКП(б) офіційного курсу на коренізацію. Та й розробка останнього, його сутність, цілком вірогідно, враховували настрої, принаймні частини українства, чітко й виразно висловлені *В. Винниченком*.

Отже, *В. Винниченко* не лише відчував биття політичного пульсу нації, глибоко розумів потреби державного розвитку, а й змушував прислухатися до його пропозицій, враховувати їх навіть табором, з яким шляхи, зрештою, розійшлися.

До найвищих чеснот *Винниченка*-політика слід віднести своєрідний імунітет від наркотику особистої влади. Він ніколи не прагнув власного вивищення, намагався усього себе підкорити суспільним потребам (звісно, як він їх розумів і оцінював).

Тому-то голова Генерального Секретаріату без вагань подає у відставку у дні серпневої урядової кризи 1917 р., пропонує заарештувати себе, позбавити прем'єрства, щоб запобігти зайвому кровопролиттю у січні 1918 р. *В. Винниченко* з презирством відкидає пропозицію *П. Скоропадського* очолити Раду Міністрів, не згоджується на прохання політичних сил УНР взяти на себе диктаторські повноваження у січні 1919 р. І без будь-яких зволікань він залишає посаду голови Директорії у лютому 1919 р., відкидає можливість потрапити на вищі шаблі влади в УСРР в 1920 р., зрікається від першості в закордонному українському національному фронті, створеному власними зусиллями. Він з погордою відмовляє нацистському керівництву стати на чолі маріонеткового уряду окупованої України.

Основний мотив великого патріота, гуманіста і демократа незмінний — він не може бути причетним до інститутів влади, якщо вони не відповідають корінним народним інтересам, можуть зашкодити їм. І якщо для реалізації тих же інтересів потрібно відмовитися від найвищої влади — він не лише готовий на це, а й незмінно, без будь-яких вагань робить такі відповідальні, хочеться сказати — такі повальні кроки. Водночас згадане — чи не найкраща атестація послідовної принциповості політика-велета, якому абсолютною чужою самокоханість, дрібязковість, корисливість, владолюбство.

Одним словом, влада ніколи не була для нього самоціллю. І, здається, за статистикою *В. Винниченка* більше

В. Винниченко
Відродження нації

Історія української революції
Листопад 1917 р. — грудень 1919 р.

Частина II

Київ — Візонт
1920

Лист до української робітничої і селянської
Кобзарівні.

Колі, почавши писати, востаннє раз, обдумав і переписав мого українського революційного діяча, який у своїй програмі української революції казав: "Україна повинна об'єднати братів на національному ґрунті в боротьбі за соціалістичну революцію".

Корупція в Україні, як і в інших країнах, є результатом того, що держава не виконує своїх функцій, а лише грабує народ. Державні чиновники, які отримують гроші за нічого, є причиною бідності народу. Ми повинні боротися з цими людьми, щоб врятувати Україну.

Логічними й до певної міри виправданими можна кваліфікувати й кроки *Винниченка*-політика щодо створення закордонних груп українських комуністів і його зусилля щодо повернення в Україну. Адже це були не епатажні дивацтва непрогнозованої особистості, а уособлення цілком визначеної тенденції — вичленення із основних, найвпливовіших партій Української революції — УПСР і УСДРП

Винниченка на користь нації, народу. Однак нігілістичне ставлення до національних особливостей розвитку України керівництва РКП(б) і брак необхідних важелів для проведення незалежної політики у лідерів КП(б)У завадили втіленню в життя обоюдної розрахунків.

Не можна виключити й того, що саме принципова українізаторська позиція *В. Винниченка* вплинула на

відмовлявся від владних посад, аніж виборював їх, чіплявся "за крісла і портфелі". Можна сказати й більше — і до сьогодні мало хто може збагнути глибинну сутність філософських узагальнень непересічного мислителя, згідно з якими і держава — не самоціль, не самодостатність, а лише необхідний інструмент всебічної реалізації, розвою нації.

З особливою виразністю риси Людини з великої літери, справжнього революціонера-альтруїста виявилися в один із найкритичніших моментів Української революції — в 1918 р. Вважаючи вкрай неприпустимим, просто ганебним для себе хоч у чомусь підтримати режим П. Скоропадського, який мало не всім здавався непохитним, бо спирався на міць кайзерівських багнетів, В. Винниченко з дуже обмеженою кількістю однодумців веде підготовку антигетьманського повстання. Його не зупиняє відсутність підтримки навіть з боку власних однопартиїців і українських есерів, що очолювали Український Національний Союз. В. Винниченко понад усе прислухався до поклику власного серця, бо воно билось в унісон з народним горем, чуйно реагувало на увесь трагізм нації, над якою чинили цинічну, жорстоку наругу.

Навряд чи буде перебільшенням вважати, що В. Винниченко володів не надто поширеним, як на політика, даром надзвичайно широкого самокритичного ставлення до власних вчинків, лінії поведінки тих інституцій, які він очолював. До того ж він не просто критикував заднім числом свою діяльність, так би мовити - для заспокоєння сумління, а й робив належні висновки — уроки, в наступних кроках намагався керуватися ними, принаймні — не повторювати допущених прорахунків.

Особливо прикметні й наочні тут щоденникові нотатки, тритомник "Відродження нації" й пов'язані з ними спроби кореляції політики, до яких вдавався В. Винниченко.

Гадається, можна впевнено говорити про те, що серед плеяди діячів Української революції В. Винниченка вирізняла особлива, можна думати, вроджена здатність до розуміння поведінки кожного індивідуума, психологічної мотивації його вчинків і, водночас, природний дар "схоплювати" глибинну й масштабну сутність процесів на макрорівні, передбачати об'єктивний напрям їх перспективного розвитку.

Переконливі докази тому — відсутність ейфорійних настроїв щодо можливості досягнення значного резуль-

тату соборницького процесу у 1918-1919 рр. та відвертий, застережний песимізм щодо сутності майбутніх українсько-польських взаємин. Прогнозування В. Винниченка виявилися пророчими.

На жаль, не змогли справити впливу на розвиток ситуації в Україні й численні застереження В. Винниченка щодо наростання тоталітарних тенденцій у радянському суспільстві, посилення під флером інтернаціоналістських гасел великодержавних, шовіністичних тенденцій. І сьогодні доводиться дивуватися, як в умовах вкрай обмеженого доступу до інформації Винниченко-емігрант добре розумів стан справ в Україні, як точно оцінював події, пов'язані з репресіями проти національної інтелігенції, української культури в цілому, як невимовно гірко переживав ("сиротів") з приводу самогубства М. Хвильового і М. Скрипника.

Однак до сповнених глибокого сенсу і синівної турботи міркувань більше ніхто не збирався дослухатися, враховувати їх у виробленні і здійсненні політики.

З сумом доводиться констатувати: на сьогодні вітчизняна суспільствознавча наука дуже слабо освоїла великий обсягом сегмент творчості В. Винниченка, який торкається глобалістських проблем, його умовиводів щодо переустрою післявоєнного світу. Однак і спорадичних знань у цій галузі, гадається, достатньо, щоб дійти висновку: Винниченкові моделі суспільства колектократії, його концепція конкордизму — не лише істотна віха, яскрава, оригінальна сторінка історії національної суспільно-політичної думки, яка в низці позицій випереджала досягнення світової філософської, політологічної науки, а й потужне джерело ідей, які не втратили своєї актуальності, й можна передбачити, повернуть увагу в майбутньому. Вони містять фундаментальні думки справді талановитого мислителя, який усе життя витратив на пізнання сутності несправедливо влаштованого світу й шукав шляхи до його вдосконалення, переустрою.

Навіть не ставлячи завдання аналізу велетенської художньої творчості В. Винниченка, що, безперечно, становить предмет особливої, масштабної, цікавої розмови, гадається, можна наполягати на аксіоматичній констатації. Щедро обдарований письменник не міг підкорити свою літературу, драматургію вузькопрагматичній меті — пропаганді мистецькими засобами ідейно-політичних доктрин і уподобань. Отже, не варто шукати в його ху-

дожному спадку абсолютної адекватності його суспільних поглядів, позицій, поведінки. Безперечно, В. Винниченко — художник надзвичайно багатоплановий і барвистий. Однак не можна пройти і повз достатньо виразну тенденцію: у вуста своїх героїв, у їх вчинки В. Винниченко дуже часто вкладає прагнення до переустрою, вдосконалення такого недосконалого й несправедливого світу, прагнення, яке ніколи не полишало його спокою.

Усе вищевикладене можна сконцентрувати в наступних коротких тезах-висновках.

— громадсько-політична діяльність В. Винниченка розвивалася в напрямі радикальних, загалом прогресивних процесів перших десятиліть ХХ ст.;

— світоглядні позиції В. Винниченка виявилися суголосними демократичному спрямуванню суспільно-політичних доктрин свого часу.;

— усе своє життя В. Винниченко прагнув поєднати проблеми соціального і національного визволення українства, що й зумовило сутність теоретичних шукань і еволюцію (поступове поліви́ння) його поглядів.;

— політичні позиції В. Винниченка слід визнати за переважно реалістичні, хоч і небездоганні, не позбавлені певних прорахунків і недоліків.;

— практична реалізація революційної стратегії і планів державотворення, мабуть, найслабше місце Винниченка-політика, однак саме він виявився причетним до найважливіших, доленосних, визначальних, початкових рішень і кроків у повномасштабному, різнобічному відродженні нації, справляв визначальний вплив на процеси прогресивного поступу народу України на переломному історичному рубежі.;

— Особисті якості й потенції (різнобічні таланти й здібності) В. Винниченка виділили його в середовищі політичної еліти перших десятиліть ХХ століття, а вся його практична діяльність, реальний персональний внесок у розвиток суспільних процесів (революційні зрушення, державотворчі надбання, соціальні завоювання) зумовили провідне місце серед покоління тогочасних революціонерів, політичних, державних діячів, прогресивних, передових індивідумів суспільства.;

— цілісність і цілеспрямованість політичної натури непересічної особистості, його принципова послідовність у боротьбі за ідеали соціального і національного прогресу зумовлюють дуже високий рівень загальної оцінки В. Винниченка як видатного революційного, політичного і державного діяча.

Таких як В. Винниченко у нас усе ж було небагато.